

บทที่ 5

เศรษฐกิจของการค้าข้ามแดนกับความเข้มข้นของการบังคับใช้กฎหมาย

การนำเสนอในบทก่อนหน้า แสดงถึงพัฒนาการของการค้าข้ามที่เปลี่ยนไปจากการค้าเพื่อดำรงชีพ ไปเป็นการค้าที่ก้าวล้ำพรมแดนทางเศรษฐกิจโดยอาศัยความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อจัดการการค้าข้าม ชาวบ้านผู้ค้าข้ามใช้การต่อรองทางความหมาย และสร้างพันธสัญญากับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนเพื่อทำให้การค้ากับควบคุมชายแดนในขณะนั้นยืดหยุ่น การค้าข้ามจึงดำเนินต่อไป ได้ท่ามกลางการก่อตัวของพรมแดนเศรษฐกิจที่ต้องกำกับควบคุมการค้าข้าม การวิเคราะห์เกี่ยวกับจุดพลิกผันของการค้าข้ามข้ามโขงและชายแดนบ้านโบกหิน ซึ่งครอบคลุม 3 ประเด็น ได้แก่การปิดล้อมการค้าข้ามโขงผ่านการกำกับควบคุมที่เคร่งครัด เพื่อชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิธีการควบคุมการค้าข้ามโขงจากการกำกับควบคุมแบบยืดหยุ่นเป็นการกำกับควบคุมแบบเคร่งครัดที่เป็นผลจากการเกิดขึ้นของสถาบันในพรมแดนเศรษฐกิจ ในประเด็นต่อไป คือการนำเสนอการปรับตัวในการดำรงชีพของอดีตผู้ค้าข้ามโขงที่อาศัยอำนาจอุปถัมภ์เพื่อค้าไม้พะยูน ส่วนประเด็นสุดท้าย คือการอภิปรายทางเลือกในการค้าชายแดน ผ่านการต่อรองเพื่อการเข้าถึงการค้าชายแดนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นทางเลือกที่ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งเลือกใช้เพื่อดำรงชีพ

5.1 การค้าข้ามโขงในพื้นที่เศรษฐกิจกับการบังคับใช้กฎหมาย

ในส่วนนี้ ผู้ศึกษาจะนำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการที่นำไปสู่การปิดล้อมการค้าข้ามโดยการกำกับควบคุมอย่างเคร่งครัดที่ได้รับแรงกดดันจากสถาบันทางเศรษฐกิจ จุดเปลี่ยนของการกำกับควบคุมการค้าข้ามโขง จากการกำกับควบคุมแบบยืดหยุ่นไปสู่การปราบปรามการนำเข้าสินค้าข้ามนั้น เกิดขึ้นจากการที่การค้าข้ามโขงล้ำเส้นของพรมแดนทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับนโยบายการรับจ่านำเข้าโดยรัฐไทย ในช่วงเวลานี้เกิดสถาบันที่ทำหน้าที่ตรวจสอบและกำกับควบคุมการแลกเปลี่ยนข้ามอย่างกว้างขวาง พัฒนาการของพรมแดนเศรษฐกิจที่ควบคุมสินค้าข้ามนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาของการค้าข้ามโขง ที่เริ่มจากการรวมกลุ่มเพื่อการค้าข้ามเพื่อดำรงชีพ อันเป็นวิธีการแลกเปลี่ยนในชุมชนชายแดน ไปเป็นการนำเข้าข้ามโดยกลุ่มค้าข้ามขนาดใหญ่และเป็น

ส่วนหนึ่งของการค้ากำไรเชิงพาณิชย์ที่ปลายทางของข้าวอยู่นอกชุมชนชายแดนบ้าน โบกหินจากการนำเสนอพัฒนาการของการค้าข้าวในบทก่อนหน้า จะเห็นได้ว่าการค้าข้าวเปลี่ยนไปจากการค้าเพื่อการดำรงชีพไปเป็นการค้าเชิงพาณิชย์ ครั้งหนึ่งการค้าข้าวข้าม โขง ถูกขับเคลื่อนโดยความสัมพันธ์แบบเครือญาติระหว่างคู่ค้าหรือสมาชิกกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกัน เช่น เป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน สมาชิกกลุ่มในช่วงเวลานี้ลงทุนร่วมกันเพื่อซื้อข้าวจากฝั่งลาวเพื่อนำมาแบ่งขายในตลาดทางฝั่งไทย ต่อมา การค้าข้าวข้าม โขงพัฒนาตัวและถูกขับเคลื่อนโดยความสัมพันธ์เชิงองค์กรที่เป็นโครงสร้างให้การค้าข้าว ณ หมู่บ้าน โบกหินเป็นระบบมากขึ้น กล่าวคือ กลุ่มค้าข้าวในช่วงเวลานี้ประกอบด้วยสมาชิกที่ทำหน้าที่แตกต่างกันตามรูปแบบทุนที่ใช้ในการทำงาน แบ่งออกเป็น นายทุน เจ้าของเรือ เจ้าของรถ คนแก่ข้าว และผู้ประสานงานและจัดการ ในเวลาเดียวกันสมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้าม โขงเริ่มมีบทบาททางการเมืองท้องถิ่นมากขึ้น เงื่อนไขและโครงสร้างในการแบ่งหน้าที่เช่นนี้ จึงเป็นพื้นฐานให้กลุ่มผู้ค้าข้าวสามารถจัดการการทำงานและรองรับการนำเข้าข้าวขนาดใหญ่ได้ในเวลาต่อมา

การค้าข้าวข้าม โขงในช่วงเวลาล่าสุด คือการค้าที่ถูกขับเคลื่อนโดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่อาศัยโครงสร้างการจัดการการค้าข้าวในเชิงองค์กร การค้าข้าวข้าม โขงมีขนาดใหญ่ขึ้น โดยประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 80 ถึง 130 คน ในกลุ่มที่มีสมาชิกมากที่สุด การนำเข้าข้าวในแต่ละครั้งมีปริมาณเป็นหน่วยตัน สถานะของกิจกรรมการค้าข้าวในช่วงเวลานี้ จึงเปลี่ยนจากกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพไปเป็นกิจกรรมเพื่อแสวงกำไรและถูกส่งให้กับแหล่งรับซื้อต่าง ๆ ได้แก่ โรงงานแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าว โรงสีข้าว หรือสถานรับซื้อสินค้าเกษตร เป็นต้น การค้าข้าวในช่วงเวลานี้ จึงเริ่มถูกเฟื่องเลี้ยงและถูกกำกับควบคุมแต่เป็น ไปอย่างยืดหยุ่นตามเงื่อนไขในพันธสัญญาเกี่ยวกับการกำกับควบคุมระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน อย่างไรก็ตาม จนมาถึงช่วงเวลาหนึ่ง เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนไม่สามารถควบคุมการค้าข้าวด้วยความยืดหยุ่นได้อีกต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากความเป็นจริงที่ว่า การค้าข้าวได้พัฒนาและขยายตัวออกจากความเป็นกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพของชาวบ้านในชุมชนชายแดน ไปสู่การเป็นการค้าเพื่อแสวงกำไรที่ถูกสนับสนุนโดยสถาบันในพรมแดนเศรษฐกิจ ซึ่งหมายรวมถึงภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมไทยที่เสนอว่าการนำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านอาจส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศไทย

ผู้ศึกษาเลือกวิเคราะห์ปรากฏการณ์การกำกับควบคุมการค้าข้าวข้าม โขงจากกรอบคิดในการตีความพรมแดนของ Haselsberger ที่แบ่งพรมแดนออกเป็น 4 มิติ ได้แก่ พรมแดนกายภาพทางการเมือง พรมแดนทางสังคมวัฒนธรรม พรมแดนทางเศรษฐกิจ และพรมแดนทางชีวกายภาพ พรมแดนทั้งสี่อาจทับซ้อนกันและสร้างความซับซ้อนในกิจกรรม พื้นที่ หรือปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ได้ อีกหนึ่งกรอบคิดที่ช่วยทำให้เข้าใจพรมแดนและการกำกับควบคุมกิจกรรม พื้นที่ หรือ

ปรากฏการณ์ในสังคมหนึ่ง ๆ คือฐานคิดในแบบ "container-thinking" ที่ยึดโยงกับกับอริปไตยและความมั่นคงของรัฐที่เป็นอาณาบริเวณที่กิจกรรมหรือปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ เกิดขึ้น ส่วนฐานคิดในแบบ "relational thinking" มักถูกใช้ในประเด็นทางสังคมที่ให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์หรือความเป็นชาติพันธุ์ ฐานคิดทั้งสองแบบนี้ส่งผลต่อปฏิบัติการต่าง ๆ ของผู้กระทำกรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในพรมแดนทั้งสี่มิติด้วย

กลับไปยังปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการค้าข้าวข้ามโขงในช่วงเวลาที่กิจกรรมนี้ ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในขณะที่การค้าข้าวกลายเป็นส่วนหนึ่งของการค้าเชิงพาณิชย์นอกพื้นที่หมู่บ้าน ชายแดนหมู่บ้าน โบกหินคือหนึ่งในพื้นที่ที่ถูกกลุ่มคนและองค์กรต่าง ๆ ตั้งข้อสงสัยว่าเป็นช่องทางผ่านของข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านที่จะถูกใช้สวมสิทธิ์ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในโครงการรับจำนำข้าวโดยรัฐบาลพรรคเพื่อไทย การค้าข้าวข้ามโขงในช่วงเวลานี้ จึงถูกตีความว่าเป็นกิจกรรมที่บ่อนทำลายเศรษฐกิจของชาติโดยกลุ่มผู้แสวงผลประโยชน์จากช่องโหว่ของโครงการ ข้อสันนิษฐานคือ กลุ่มคนเหล่านี้สามารถทำกำไรจากส่วนต่างระหว่างราคาข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านและราคาข้าวในโครงการรับจำนำได้ ประเด็นดังกล่าว ถูกจับตามองโดยหน่วยงานและภาคส่วนต่าง ๆ เรื่อยมาตั้งแต่ช่วงปลายพ.ศ. 2554 จนกระทั่งปัจจุบัน องค์กรที่ให้ความสนใจในประเด็นปัญหาโครงการรับจำนำข้าว ได้แก่ กรมสอบสวนคดีพิเศษ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย พรรคการเมืองฝ่ายค้าน รวมทั้งสื่อมวลชนที่ติดตามและนำเสนอข่าวสถานการณ์การค้าข้าวข้ามพรมแดนระหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านจำนวนหลายชิ้น ที่ต่างผลิตซ้ำข้อสันนิษฐานและข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นการสวมสิทธิ์ในโครงการรับจำนำข้าวโดยข้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น การนำเสนอข้อมูลแบบกว้างในสื่อของพรรคฝ่ายค้านในเวลานั้น ในข้อความว่า

“...นอกจากนั้น ยังพบว่ามีกรลักลอบนำข้าวราคาถูกจากประเทศเพื่อนบ้านสต็อคเก่าและข้าวนอกโครงการ มาสวมสิทธิ์จำนำกันอย่างมากมาย โดยเฉพาะข้าวที่เข้ามาตามแนวชายแดนไทย – กัมพูชา และบริเวณชายแดน ไทย – สปป.ลาว ใช้เส้นทางการลำเลียงทั้งทางรถยนต์และทางเรือเข้าสู่โกดังโรงสี ก่อนจะผสมโรงสวมสิทธิ์เข้าโครงการ ฟันกำไรเท่าตัว”¹⁶

นอกจากการนำเสนอข้อสันนิษฐานในสื่อข้างต้นแล้ว สำนักข่าวทางโทรทัศน์แห่งหนึ่งได้นำเสนอข่าวเกี่ยวกับเส้นทางและกระบวนการนำเข้าข้าวทางพรมแดนไทย - ลาว จากหมู่บ้านนา

¹⁶ โปรดดูเพิ่มเติมจากบทความ “รู้ลึก รู้จริง โกง...จำนำข้าว” จากลิงค์ <http://www.democrat.or.th/news/activity/article/detail.php?ID=14187>, หน้าเฟซบุ๊ก “ขบวนการเสรีไทยเฟซบุ๊ก” จากลิงค์ <https://www.facebook.com/serithai.net/posts/295681110538556>

ใหญ่ ถึงหมู่บ้านโบกหิน ในวันที่ 23 และ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2555 การนำเสนอดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของกรณีศึกษาในโครงการรับจำนำข้าว เนื้อหาของสื่อบันทึกข่าวข้างต้น นำเสนอเพื่อชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปได้ว่าข้าวลาวที่ข้ามแม่น้ำโขงมาในช่วงเวลานี้มีปลายทางอยู่ที่โรงสีข้าวที่รอใช้ข้าวราคาถูกจากประเทศเพื่อนบ้านเพื่อสวมสิทธิ์จำนำข้าวของเกษตรกรไทยต่อไป การนำเสนอประกอบด้วยการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่ตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับช่องทางในการสวมสิทธิ์จำนำข้าวของเจ้าของโรงสีข้าว ที่อาจนำข้าวราคาถูกกว่าจากการซื้อเก็บไว้หรือซื้อจากประเทศเพื่อนบ้านแทนโควตาจำนำข้าวที่เหลือจากจำนวนผลผลิตที่แท้จริงของเกษตรกร¹⁷ รวมทั้งการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่นคร.ท่านหนึ่ง ที่เคยติดตามแหล่งรับซื้อข้าวของชาวบ้านโบกหิน คือโรงสีที่ใกล้เคียงกับหมู่บ้าน ที่นำไปสู่การนำเสนอข้อสันนิษฐานว่าโรงสีที่รับซื้อข้าวจากกลุ่มผู้ประกอบการค้าข้าวในหมู่บ้านโบกหินนำข้าวเหล่านี้ไปปลอมปนเพื่อเข้าสู่โครงการรับจำนำข้าวจริง¹⁸

ความสนใจของสังคมเกี่ยวกับช่องโหว่และปัญหาของโครงการรับจำนำข้าวซึ่งเชื่อมโยงกับการนำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่นในกรณีนี้คือ การนำเข้าข้าวจากประเทศลาว กลายเป็นแรงกดดันที่สะสมและส่งผลให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนระดับท้องถิ่น ต้องควบคุมกิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขงอย่างเด็ดขาดเรื่อยมา จนกระทั่งในคืนวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2555 ที่มีสื่อโทรทัศน์ชื่อดังรายหนึ่ง นำเสนอข่าว “เปิดโปงขบวนการค้าข้าว” ขึ้น สื่อบันทึกข่าวนี้เป็นการนำเสนอต่อเนื่องมาจากการเปิดโปงขบวนการค้าข้าวข้ามแดนในฝั่งกัมพูชาเมื่อช่วงเดือน กันยายน ในปีเดียวกัน เนื้อหาข่าวนำเสนอข้อมูลพื้นที่ชายแดนที่ทำการค้าข้าว รวมทั้งขั้นตอนการค้าข้าวที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ชายแดนบ้านโบกหินอย่างละเอียด การนำเสนอข่าวนี้ เรียกความสนใจกลับคืนมาสู่การค้าข้าว ณ บ้านโบกหินในเวลาข้ามคืน ทำให้เช้าวันถัดมา คือวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2555 รักษาการผู้ว่าราชการจังหวัดเขาค้อตรวจพื้นที่พร้อมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ นคร. อส. และจับกุมแม่ น้อยและสามี ผู้รับจ้างขับรถขนข้าวให้กับกลุ่มค้าข้าวของผู้ใหญ่บ้านขณะกำลังจะหลบหนีเจ้าหน้าที่ หลังจากวันนั้นข้าราชการระดับสูงท่านนั้นเรียกข้าราชการระดับอำเภอเข้าประชุม และเรียก

¹⁷ "ชาวบ้านบอกปีหนึ่งทำได้ 20 เกวียน แต่ปรากฏว่าปีนั้นผลิตได้จริง ๆ 15 เหลืออีก เกวียน แต่เจ้าของแต่โรงสีเห็นแล้วว่าในใบโควตาที่เขียนไว้คือ 20 แต่เมื่อมาเข้าโครงการได้แค่ 15 ยังเหลืออยู่อีก 5 ชาวบ้านก็บอกว่า 'ข้าวหมดแล้ว' แล้วเจ้าของโรงสีก็ตกลงกับชาวนา บอกว่า 'เดี๋ยวเซ็นดีให้หน่อยนะ มีข้าวของเขาในโรงสี เดี่ยวจัดการให้' ผมเชื่อว่า มีทางที่หนึ่ง ก็คือเป็นข้าวที่เขาซื้อไว้เดิม ในราคา เช่น 10,000 บาท แต่เมื่อมาเข้าโครงการได้ 15,000 บาท หรืออาจจะยังไม่มี แต่ข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านเราราคาถูกกว่า ต้นทุนถูกกว่า อาจจะไม่ถึง 10,000 บาทด้วยซ้ำ อาจจะแค่ 6,000 - 7,000 บาทเท่านั้น แต่มาเข้าโครงการจะได้ถึง 15,000 บาท โรงสีก็อาจจะไปเอาข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านมาก็ได้ หรือเอาข้าวของตัวเองที่ซื้อไว้ในราคาถูกก็ได้" - นายเอ็นนู ช่อสุวรรณ

¹⁸ ส่วนหนึ่งของการรายงานข่าวในวันที่ 24 พ.ค. พ.ศ. 2555 โดยสถานีโทรทัศน์แห่งนี้ คือการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่นคร.ในขณะเดินทางไปบันทึกภาพโรงสีข้าวที่เป็นแหล่งรับซื้อข้าว ทั้งยังให้เจ้าหน้าที่นคร.คุยโทรศัพท์กับชาวบ้านผู้ประกอบการค้าข้าวคนหนึ่ง เพื่อสอบถามว่าวันนี้กลุ่มของตนจะนำข้าวข้ามโขงมาหรือไม่ และนำส่งที่ไหน หรือกลุ่มไหนส่งข้าวให้กับโรงสีนี้บ้าง

ผู้ใหญ่บ้านเข้าพบเพื่อให้ชี้แจงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น¹⁹ นอกจากนี้ ยังมีคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ควบคุมชายแดน รวมทั้งตัวแทนรัฐในระดับท้องถิ่นรวมทั้งผู้ใหญ่บ้านและนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เฝ้าระวังไม่ให้ชาวบ้านค้าข้าวอย่างเด็ดขาด นับแต่นั้นเป็นต้นมา ชายแดนบ้าน โบกหินจึงมีตำรวจนรข. และอาสาสมัครควบคุมชายแดนเวียนวนในหมู่บ้านและท่าเรือตลอด 24 ชั่วโมง (สัมภาษณ์ 12-14 พ.ย. 55, 29 มิ.ย. 56)

ปรากฏการณ์ข้างต้น ทำให้เห็นว่ากิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขงถูกกำกับควบคุมอย่างเด็ดขาด เนื่องจากพัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขง ที่ขยายขนาดการค้าออกนอกพื้นที่ชายแดน ทำให้สถานะของสินค้าข้าวที่ยึดโยงกับนโยบายทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชาติในขณะนั้น ดังนั้น การกำกับควบคุมระดับท้องถิ่น จากตัวแทนในฝ่ายปกครอง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ข้าราชการในอำเภอ หรือจากผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดน เช่น ตำรวจ นรข. ต่างต้องรับเอาคำสั่งจากราชการผู้ว่าราชการจังหวัดในเวลานั้นมาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ในพื้นที่การค้าข้าวข้ามโขง

ตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา การค้าข้าวข้ามโขง ณ หมู่บ้าน โบกหินต้องหยุดลง หลังจากการลงพื้นที่และจับกุมชาวบ้าน โบกหินขณะกำลังรวบรวมข้าวบริเวณดงริมโขงของหมู่บ้าน โบกหิน เจ้าหน้าที่ระดับสูงของจังหวัดเข้าตรวจพื้นที่พร้อมกับสื่อมวลชนและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดน การจับกุมครั้งนี้ทำให้หมู่บ้าน โบกหินกลายเป็นที่รู้จักในชั่วข้ามคืนจากการนำเสนอในสื่อโทรทัศน์หลายสถานี หลังจากวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2555 ข้าราชการระดับสูงท่านนั้นเรียกผู้ใหญ่บ้านเข้าพบ พร้อมทั้งสั่งการเจ้าหน้าที่ควบคุมชายแดน รวมทั้งตัวแทนรัฐในระดับท้องถิ่นรวมทั้งผู้ใหญ่บ้าน และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลในนั้น ให้เฝ้าระวังไม่ให้ชาวบ้านทำการค้าข้าวอย่างเข้มงวด ชายแดนบ้าน โบก. และอาสาสมัครควบคุมชายแดนเข้ามาวนเวียนตรวจสอบตลอด 24 ชั่วโมง (สัมภาษณ์ 12-14 พ.ย. 55, 29 มิ.ย. 56)

การค้าข้าวข้ามโขงจึงเปลี่ยนสถานะจากพื้นที่ต่อรองผ่านความหมายและการสร้างพันธสัญญาเพื่อการกำกับควบคุมที่ยืดหยุ่นเป็นการค้าที่ต้องถูกปิดล้อม โดยการกำกับควบคุมโดยรัฐไทยอย่างเคร่งครัด เนื่องจากการค้าข้าวกลายเป็นประเด็นที่ภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมไทยจับตามอง เมื่อนำกรอบคิดว่าด้วยการถอดรหัสพรมแดนของ Haselsberger มาใช้ทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพรมแดนสินค้าข้าวแล้ว จะเห็นว่า การค้าข้าวข้ามโขงเป็นพื้นที่ทับซ้อนกันของพรมแดน

¹⁹ ข้อมูลนี้ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านในช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2555 ผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า เขาได้รับเชิญให้พบกับข้าราชการผู้ว่าราชการจังหวัดทันทีหลังจากที่มีการจับกุม ผู้ใหญ่บ้านถูกสอบสวนเกี่ยวกับสาเหตุที่ชาวบ้านในหมู่บ้าน โบกหินทำการค้าข้าวและถูกขอให้กำนันสัญญาว่าจะคอยสอดส่องและระมัดระวังไม่ให้ลูกบ้านนำข้าวผ่านมายังหมู่บ้านอีก

สามมิติ ได้แก่ พรมแดนกายภาพทางการเมือง พรมแดนทางสังคมวัฒนธรรม และพรมแดนทางเศรษฐกิจ กล่าวคือการค้าข้าวข้าม โขงเชิงพาณิชย์เกิดขึ้นและมีพัฒนาการจากความสัมพันธ์และรูปแบบของความสัมพันธ์อำนาจของผู้คนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นพรมแดนทางสังคมวัฒนธรรม แต่จากที่การค้าข้าวเติบโตขึ้นและเปลี่ยนไปเป็นการค้าเชิงพาณิชย์ กิจกรรมนี้ได้ล้ำเส้นอาณาบริเวณพรมแดนทางสังคมวัฒนธรรมเข้าสู่พรมแดนทางเศรษฐกิจ ที่ในเวลาที่เกิดสถาบันที่ผลิตซ้ำข้อมูลที่น่าไปสู่การกำกับควบคุมการแลกเปลี่ยนสินค้าข้าวในพรมแดนรัฐไทย การก้าวล้ำพรมแดนทางเศรษฐกิจในช่วงเวลานี้ ส่งผลให้การกำกับควบคุมโดยพรมแดนกายภาพทางการเมืองที่ปฏิบัติการผ่านการกำกับควบคุมชายแดน โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเปลี่ยนวิธีการควบคุมชายแดนและกิจกรรมข้ามพรมแดน โดยเฉพาะการค้าข้าวในชุมชนบ้าน โบกหิน จากที่เคยควบคุมแบบยึดหยุ่นมาเป็นการควบคุมและปราบปรามอย่างเคร่งครัด

เมื่อนำปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการกำกับควบคุมการค้าข้าวมาวิเคราะห์โดยกรอบคิดของ Haselsberger สามารถเข้าใจได้ว่า การกำกับควบคุมการไหลเข้ามาของข้าวในช่วงที่รัฐบาลพรรคเพื่อไทยนำนโยบายโครงการรับจำนำข้าวไปปฏิบัติ คือปฏิบัติการควบคุมที่วิธีคิดแบบ "container-thinking" หรือการคิดเพื่อความมั่นคงของรัฐมีอำนาจเหนือ "relational thinking" ที่ให้ความสำคัญกับหน่วยย่อยของชาติ การค้าข้าวข้าม โขงที่ถูกสันนิษฐานว่ามีส่วนบ่อนทำลายระบบเศรษฐกิจภาพรวมของประเทศผ่าน โครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลเพื่อไทย ทำให้สถาบันในพรมแดนทางเศรษฐกิจ ได้แก่ สื่อ ประชาชน องค์กรต่าง ๆ ต้องใช้หีบนำฐานคิดในแบบแรกมาผลิตซ้ำข้อมูล และเป็นแรงกดดันต่อปฏิบัติการในการควบคุมชายแดนและสินค้าข้าวอย่างเคร่งครัดมากกว่าควบคุมอย่างยึดหยุ่นเช่นในช่วงเวลาที่ผ่านมา ดังนั้นหลังจากกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 การค้าสินค้าข้าว ณ หมู่บ้าน โบกหินจึงถูกปราบปรามและถูกกำกับควบคุมอย่างเด็ดขาด ทำให้ชาวบ้าน โบกหินกลุ่มต่าง ๆ ต้องหยุดการค้าข้าวลงในที่สุด

5.2 การค้าไม้เถื่อนอย่างเต็มรูปแบบภายใต้เครือข่ายของอำนาจอุปถัมภ์

การที่การค้าข้าวข้าม โขงที่ต้องหยุดลงอย่างกระทันหันคือจุดพลิกผันที่สำคัญสำหรับชาวบ้านผู้เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ประกอบการค้าข้าว คำถามที่ตามมาคือ ชาวบ้านกลุ่มนี้ปรับตัวอย่างไร หลังจากไม่สามารถนำเข้าข้าวจากฝั่งลาวได้ วิธีของการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพของชาวบ้านเป็นไปในสองวิถีทางตามฐานทุนที่ครอบครองของตนมีอยู่ ได้แก่การกลับเข้าสู่การใช้ฐานทุนเดิมของตน และการปรับตัวโดยอาศัยอำนาจอุปถัมภ์เพื่อเข้าสู่การค้าสินค้าข้ามแดนอื่น ๆ โดยเฉพาะการค้าไม้พะยูงที่ผิดกฎหมายร้ายแรงกว่าการค้าข้าว

วิถีของการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพของชาวบ้านทั้งสามกลุ่มเป็นไปในสองวิถีทางตามฐานทุนที่ครอบครัวยุคก่อนมีอยู่ วิถีแรก คือการกลับเข้าสู่การใช้ฐานทุนเดิมของตน เช่น การใช้ที่ดินในการผลิตทางการเกษตรในกลุ่มสมาชิกระดับนายทุน เช่น แม่แ้ว ซึ่งยังคงใช้สวนของ ที่นา และพื้นที่สำหรับปลูกมันสำปะหลังผลิตผลผลิตตามฤดูกาล เช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้าน ครอบครัวของเขาใช้ที่ดินเพื่อทำเกษตรกรรม และรับราชการไปพร้อมกับการดูแลร้านขายของชำของตนเอง นอกจากนี้อดีตสมาชิกระดับแรงงานในกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงอีกครอบครัวที่ให้ข้อมูลกับผู้ศึกษาว่า ได้กลับไปใช้ฐานทุนเดิมเพื่อการดำรงชีพ เช่น ครอบครัวของแม่แ้วและสามีกลับไปทำนาและรับจ้างทั่วไปเพื่อหาเลี้ยงชีพ แม่แ้วเล่าว่ากลุ่มค้าข้าวข้ามโขงที่แม่แ้วและสามีทำงานร่วมด้วย ได้เลิกค้าข้าวตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2555 เนื่องจากกลุ่มของแม่แ้วไม่สามารถทำงานท่ามกลางการควบคุมที่เข้มงวดในช่วงเวลานั้นได้ ช่วงเวลานั้นตรงกับช่วงเปลี่ยนผ่านที่เข้าสู่ฤดูน้ำลด ทำให้แม่แ้วและสามีที่ทำงานรับจ้างในสวนของเพื่อนบ้าน เริ่มรับจ้างถอนหญ้าและเตรียมย้ายมันเทศจากที่ดินบนฝั่งเพื่อปลูกในสวนของ และเมื่อถึงฤดูเกี่ยวข้าวแล้ว แม่แ้วและสามีก็จะกลับไปทำงานในที่นาของครอบครัวและหาปลาบ้าง ให้ครอบครัวพออยู่ได้²⁰ ส่วนแม่น้อย สมาชิกกลุ่มผู้ประกอบการค้าข้าวข้ามโขงอีกคน กลับเข้าสู่การใช้ฐานทุนแรงงานในการดำรงชีพ และใช้สวนของที่ดินเพียงชื่อมาจากเพื่อนบ้านในการดำรงชีพ²¹ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าชาวบ้านผู้เป็นแรงงานในกลุ่มผู้ประกอบการการค้าข้าวข้ามโขง สามารถปรับตัวเพื่อเข้าสู่ฐานการดำรงชีพเดิมได้ ชาวบ้านบางคนสามารถสะสมทุนได้จากช่วงเวลาของการค้าข้าวข้ามโขง เพื่อเข้าถึงฐานทุนใหม่ หรือขยายฐานทุน เช่น สามารถซื้อที่ดินเพิ่ม หรือซื้อเครื่องมือสำหรับทุนแรงในการผลิต เช่น รถไถในกรณีของครอบครัวของแม่แ้วและแม่น้อย นอกจากนี้แล้ว พ่อมาก ผู้เป็นนายทุนในกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงในกลุ่มของตน ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน กลับเข้าสู่ฐานความสัมพันธ์เพื่อประกอบอาชีพผู้ประกอบการต่อไป พ่อมากขยายร้านขายของชำในบ้าน และลงทุนเพื่อเปิดอู่ซ่อมรถให้กับลูกชายของตนเอง เป็นต้น

ส่วนวิถีที่สอง คือการปรับตัวโดยอาศัยอำนาจอุปถัมภ์เพื่อการค้าไม้พะยูน อดีตผู้ค้าข้าวข้ามโขงจำนวนไม่น้อยเลือกปรับตัวเพื่อการดำรงชีพด้วยวิธีนี้ แม้ไม้พะยูนมีสถานะเถื่อน และอยู่ในบัญชีดำที่ทางการต้องควบคุมอยู่เสมอ การค้าสินค้านี้ยังคงเกิดขึ้นได้เนื่องจากนายทุนผู้เป็น

²⁰ จากคำกล่าวของแม่แ้วที่ว่า “...หลังเลิกแก่ข้าวเมื่อเดือนกันยายน แม่ก็ได้พักเหนื่อยบ้าง พอมีเงินเก็บ พอเข้าเดือนฤดูแล้งก็มารับจ้างเขา ถอนหญ้า ถอนมัน ก็ได้เงินคนละ 200-300 บาทต่อวัน พอหน้าน้ำก็มาทำนา ตัวแม่ก็หาปลาบ้าง พอได้อยู่ได้กิน... สมัยที่แก่ข้าว เงินดีกว่านี้ มีเงินเข้ากระเป๋าตลอด แต่พอไม่มีข้าว เงินก็น้อยลง แต่ก็ยังดีที่อยู่กัน 2 คนเมีย ไม่มีลูกเลยไม่ได้ลำบากอะไรมาก แม่จะผ่าซื้อรถอีแต๊กมาทำนาด้วยเงินสดได้ก็เพราะค้าข้าวนี้แหละ...” (สัมภาษณ์ 26 พ.ค. 56)

²¹ จากคำกล่าวของแม่น้อยที่ว่า “...แม่มาแก่ข้าวตอนนั้นเพราะไม่รู้จะทำอะไร เดี่ยวหน้าน้ำลด เดือนตุลาคมเขาก็จะหยุดแก่ข้าวกันแล้วมาทำสวนของ... แม่ก็จะทำ พึ่งชื่อสวนของเพื่อนบ้านมา 30,000 บาท ” (สัมภาษณ์ แม่น้อย, 20 ส.ค. 56)

อดีตหัวหน้ากลุ่มค้าข้าว ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน แม่ยूर และพ่อมาก ยังสามารถเข้าถึงสินค้าและมีเครือข่ายที่จะช่วยหนุนหลังพวกเขาได้ วิธีการดำรงชีพเช่นนี้ปรากฏอยู่ในชาวบ้านหลายครอบครัวที่เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ประกอบการค้าข้าวข้าม โขงตั้งแต่สมาชิกที่เป็นแรงงานผู้ไร้ที่ดินทำกิน ไปจนถึงนายทุน เช่นกรณีต่อไปนี้

แม่เนื่อง อดีตสมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้าม โขงของแม่ยूर ดำรงชีพโดยการเป็นแรงงานรับจ้างในที่ดินของเพื่อนบ้านร่วมกับการทำงานในกลุ่มค้าไม้พะยุงในเวลาเดียวกัน เมื่อผู้ศึกษาได้พูดคุยกับแม่เนื่องในเรื่องการค้าข้าวที่เป็นอดีต รวมทั้งการทำมาหากินในปัจจุบัน แม่กล่าวว่าแม่ไม่มีงานทำหลังจากที่ต้องเลิกค้าข้าวนอกจากทำงานรับจ้างทั่วไปทั่วไปเท่านั้น²² คำกล่าวของแม่เนื่อง ผู้เคยเป็นสมาชิกในกลุ่มผู้ประกอบการค้าข้าวข้าม โขงที่ว่าชาวบ้านไม่มีอะไรทำหลังจากต้องเลิกค้าข้าว นั้นอาจเป็นเพียงการเลือกนำเสนอเพื่อซ่อนเร้นข้อเท็จจริงอื่น ๆ ที่ว่าชาวบ้านจำนวนไม่น้อยรวมกลุ่มส่งออกไม้พะยุงไปยังฝั่งลาว อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาไม่อาจเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับรายละเอียดหรือการจัดการการค้าไม้พะยุงเนื่องจากผู้ศึกษาไม่ได้อยู่ในสถานะที่สามารถเปิดอกคุยกับชาวบ้านในเรื่องการค้าสินค้าที่ผิดกฎหมายที่ผ่านหมู่บ้านได้

อย่างไรก็ตาม จากการสังเกตการณ์หลังจากการค้าข้าวข้าม โขงหยุดลงแล้ว ผู้ศึกษาพบว่าชาวบ้านผู้เป็นอดีตสมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้าม โขงมักหายตัวออกไปจากบ้าน โดยผู้ศึกษาไม่อาจทราบจากชาวบ้านผู้นั้นได้ว่าเขาหายไปทำธุระอะไร เช่น แม่เนื่องที่ผู้ศึกษาเคยนัดไว้ว่าจะไปเยี่ยมที่บ้านในช่วงเย็นของวันหนึ่งในเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2556 เมื่อผู้ศึกษาเข้าไปที่บ้านก็ไม่พบแม่เนื่อง เมื่อผู้ศึกษาลามสามของแม่เนื่องว่าแม่ไปทำธุระอะไร หรือที่ไหนตามมารยาท สามของแม่เนื่องไม่สามารถให้คำตอบได้ชัดเจน เมื่อแม่เนื่องกลับมาแล้ว แม่ก็ไม่สามารถบอกกับผู้ศึกษาได้อย่างชัดเจนเช่นกัน ในช่วงเวลาหลังจากที่กลุ่มผู้ประกอบการค้าข้าวข้าม โขงเลิกค้าข้าวแล้ว ผู้ศึกษามักสังเกตเห็นบ่อยครั้งว่ามีกลุ่มคนอยู่ตรงท่าเรือหรือริมตลิ่งของหมู่บ้านในช่วงดึก ด้วยความที่ผู้เขียนได้อาศัยอยู่ในบ้านริมถนน ที่ไม่ไกลจากตลิ่งและท่าเรือ ผู้ศึกษามักจะได้ยินเสียงรถยนต์ เสียงรถมอเตอร์ไซค์สัญจรไปมาด้วยความเร็วตามถนนที่ตัดผ่านบ้านในช่วงดึกจนถึงเช้ามืด ทำให้ผู้ศึกษาคาดเดาได้ว่ามีการขนย้ายสินค้าที่ผิดกฎหมายในขณะนั้น

โดยทั่วไปแล้ว หากผู้ศึกษาจะทราบได้ว่าชาวบ้านคนหนึ่ง ๆ หรือกลุ่มหนึ่ง ๆ ค้าไม้พะยุง ข้อมูลนั้นมักมาจากการซุบซิบนินทาหรือจากการให้ข้อมูลโดยชาวบ้านผู้ที่ไม่มีส่วนข้องเกี่ยวกับกิจกรรมการค้าสินค้าเถื่อนเหล่านั้น เช่น แม่เย็นฤดี ที่พูดกับผู้ศึกษาว่า “ตอนนี้ไม่มีขนข้าวแล้ว มีขน

²² จากคำพูดของแม่เนื่องที่ว่า “...ก็ตั้งใจช่วงก่อนได้ทำข้าว...ตอนนี้กลุ่มค้าข้าวก็เงียบกริบไปเลย ทุกคนก็นั่งหน้ามือนอยู่บ้านเฉยๆ เหมือนกัน มันไม่มีอะไรให้ทำมาก บางวันก็ไม่ได้ทำอะไรเลย อยู่บ้านทั้งวัน อยู่แบบว่างๆ อย่างวันก่อน แม่ก็ไปรับจ้างก่อสร้างกับพ่อ ได้วันละ 100 บาท ก่อกำแพงที่บิมน้ำมัน มีไปรับจ้างขนข้าวโพดที่จะเอาไปเลี้ยงวัว ได้มา 70 บาท...” (สัมภาษณ์ 25 พ.ค. 56)

อย่างอื่น คือไม้พะยูนนั้นแหละ เขาก็ทำกันทั้งหมู่บ้านนั้นแหละ...” (สัมภาษณ์ แม่เย็นฤดี, 24 พ.ค. 56) ส่วนแม่กึ่ง ผู้เคยเป็นผู้ประกอบการค้าข้าวในช่วงแรกและช่วงที่สอง กลุ่มของแม่ต้องเลิกค้าข้าวไปตั้งแต่ก่อนเข้าสู่ พ.ศ. 2554 เนื่องจากไม่สามารถทนแรงกดดัน หรือเสี่ยงกับการถูกจับกุม แม่กึ่งพูดเป็นนัยกับผู้ศึกษา เมื่อผู้ศึกษาถามถึงสภาพการดำรงชีพของชาวบ้านหลังจากที่การค้าข้าวต้องจบลงว่า “รู้ใช่ไหมว่าเขาทำอะไรกัน...เขารู้กันทั้งหมู่บ้าน แต่เขาไม่พูดกัน...” (สัมภาษณ์ แม่กึ่ง, 29 มิ.ย. 56) ผู้ศึกษาจึงต้องถามแม่กึ่งให้แน่ใจอีกครั้งว่าหมายถึงการค้าไม้พะยูนหรือไม่ ซึ่งคำตอบเป็นไปในทิศทางเดียวกับแม่เย็นฤดีและอ้ายเสนเจ้าหน้าที่ทหารซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน โบกหิน ที่ยืนยันว่ามีการยึดสินค้าชนิดนี้จำนวนมากในหมู่บ้าน โบกหิน (สัมภาษณ์ 20 พ.ย. 56)

ดังนั้น อดีตสมาชิกกลุ่มผู้ประกอบการค้าข้าวข้ามโขง จึงผันโครงสร้างกลุ่มค้าข้าวของตนเองไปรองรับการค้าไม้พะยูน ผู้ศึกษาทราบจากอ้ายเสนว่าชาวบ้านจำนวนมากไม่น้อยเกี่ยวข้องกับการค้าไม้ด้วย ซึ่งส่วนใหญ่คือมรดกงานในการแบกหามและขนส่ง การค้าไม้พะยูนใช้จัดการที่คล้ายกับกลุ่มค้าข้าวข้ามโขง คือมีนายทุน สมาชิกที่เป็นเจ้าของเรือลำใหญ่ เจ้าของรถซึ่งส่วนมากอาจถูกดัดแปลงให้ซ่อนท่อนไม้ได้ แรงงานแบกหาม และผู้จัดการและประสานงานกับทางฝั่งลาวด้วย การรวมกลุ่มค้าไม้พะยูนจึงเป็นที่ดึงดูดใจชาวบ้าน โบกหินเนื่องจากช่วงเวลาของการทำงานสั้นกว่า ไม่ประเจิดประเจ้อเท่ากับการค้าข้าวข้ามโขงที่ต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมากในการขนส่ง นอกจากนี้การค้าไม้พะยูนยังทำกำไรได้มากกว่าการค้าข้าวหลายเท่าตัว

วิธีการดำรงชีพของอดีตผู้ประกอบการค้าข้าวข้ามโขงบนพื้นที่ชายแดน ณ หมู่บ้าน โบกหิน หลังจากการค้าข้าวข้ามโขงต้องหยุดลงนั้นเป็นไปในสองทางคือ (1) การกลับเข้าสู่ฐานการดำรงชีพเดิม ได้แก่ ฐานทรัพยากร ฐานความสัมพันธ์ และฐานแรงงาน อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาพบความเป็นไปได้ว่าอดีตผู้ประกอบการเหล่านี้ยังคง (2) ประกอบอาชีพผู้ประกอบการค้าข้ามแดนอยู่โดยใช้โครงสร้างการทำงานเดิมเพื่อการค้าข้าวข้ามโขง กับสินค้าใหม่ คือไม้พะยูน ซึ่งตั้งแต่ชาวบ้านโบกหินหยุดค้าข้าวแล้ว ในสื่อต่าง ๆ มักปรากฏการนำเสนอการจับกุมและยึดไม้พะยูนในหมู่บ้านอยู่เรื่อย ๆ เช่น ข่าวในวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2557 เจ้าหน้าที่ยึดไม้พะยูนจำนวน 63 ท่อน เรือยนต์หางยาว และรถเข็น 5 คัน ณ ท่าข้ามในหมู่บ้าน โบกหิน จนกระทั่งถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2557 การนำเสนอข่าวการจับกุมและยึดของกลางเกี่ยวกับสินค้าไม้พะยูนยังเกิดขึ้น ซึ่งเป็นการยึดไม้พะยูนจำนวน 89 ท่อนพร้อมกับรถยนต์บรรทุกขนาดเล็กในบริเวณหมู่บ้าน เป็นต้น²³

การใช้ฐานความสัมพันธ์เชิงอำนาจเดิมเพื่อรวมกลุ่มค้าไม้พะยูนโดยเฉพาะในกลุ่มที่ค้าไม้พะยูนอยู่แล้วแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านสามารถใช้โครงสร้างการจัดการการค้าข้าวเพื่อจัดการการค้า

²³ โปรดดูเพิ่มเติมที่ <http://www.mrunavy.net/mru/index.php/2015-11-04-08-10-06/599-2014-10-24-07-30-55> และ <http://www.mrunavy.net/mru/index.php/2015-11-04-08-10-06/599-2014-10-24-07-30-55>

ไม้พะยุง ได้โดยอาศัยการลงทุนและ โดยใช้ทุนในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มเดิมเพื่อร่วมกันค้าสินค้าชนิดนี้ต่อไป ชาวบ้านอดีตผู้ค้าข้าวบางคนนี้อาจไม่เคยค้าข้าวมาก่อน อาจใช้และความสัมพันธ์ที่มีกับเจ้าของกลุ่ม เพื่อเข้าสู่การค้าไม้พะยุง เช่น กรณีการเข้าสู่การค้าไม้พะยุงของแม่เนื่องผู้ที่ศึกษาเข้าใจว่า ไม่ได้ค้าไม้พะยุงมาก่อน เนื่องจากช่วงที่ค้าข้าว นั้น แม่เนื่องทำงานหนักจากการแบกหามข้าวเพียงอย่างเดียว แม่เนื่องผู้เป็นสมาชิกกลุ่มค้าข้าวของแม่เนื่องจึงใช้ความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับแม่เนื่องเพื่อร่วมทำงานในกลุ่มค้าไม้พะยุงของแม่เนื่องเป็นอาชีพหลังจากการค้าข้าวต้องหยุดลง

การนำเสนอข้างต้น แสดงให้เห็นว่าชาวบ้าน โบกหินยังสามารถประกอบอาชีพเป็นผู้ค้าสินค้าผิดกฎหมายข้ามพรมแดน โดยเฉพาะการรวมกลุ่มค้าไม้พะยุงหลังจากจำเป็นต้องหยุดค้าข้าวตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 ชาวบ้านอดีตสมาชิกกลุ่มผู้ค้าข้าวที่ต้องการหารายได้ให้กับครอบครัว อาศัยความสัมพันธ์กับชาวบ้านระดับนายทุนและอาศัยโครงสร้างจัดการที่ยังคงอยู่จากการค้าข้าวเพื่อส่งออกไม้ไปยังฝั่งลาว ในขณะเดียวกัน นายทุนก็อาศัยแรงงานและทุนจำนวนน้อยที่รวมกันแล้วเป็นทุนจำนวนมากจากสมาชิกเพื่อขับเคลื่อนการค้าไม้พะยุงของตนเองต่อไป

5.3 การต่อรองเพื่อเข้าถึงการค้าชายแดนแบบมีส่วนร่วม

การอภิปรายส่วนนี้ เป็นการนำเสนอแนวทางการต่อรองในการค้าชายแดนของอดีตผู้ค้าข้าวข้ามโขง ที่มีได้เลือกอาศัยอำนาจอุปถัมภ์เพื่อค้าไม้เถื่อนซึ่งเป็นกิจกรรมการค้าเชิงผิดกฎหมายที่ถูกจับกุม ชาวบ้านเหล่านี้พยายามหาที่ทางในการค้าในพื้นที่ชายแดนต่อไปพร้อม ๆ กับการทำงานอื่น ๆ เช่น การใช้ที่ดินเพาะปลูก หรือการใช้แรงงานรับจ้างรายวัน พวกเขาสามารถค้าขายโดยอาศัยพื้นที่ตลาดนัดในเขตหมู่บ้านที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง เช่น ตลาดนัดทุกเช้าวันพฤหัสบดีซึ่งถูกกำหนดให้เป็นวันปลอดภาษี ตลาดนัดวันนี้คราคร่ำไปด้วยชาวบ้านจำนวนมากจากชุมชนเพื่อนบ้านในฝั่งไทยและลาวเข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้า ตลาดนัดริมทางหลวงของหมู่บ้านทุกเย็น ตลาดนัดในหมู่บ้านเป็นต้น ตลาดนัด ณ หมู่บ้าน โบกหินถือเป็นพื้นที่ปลอดการบังคับใช้กฎหมาย ที่ชาวบ้านอดีตสมาชิกกลุ่มผู้ค้าข้าวที่ไม่ต้องการการค้าไม้พะยุงสามารถค้าขายเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้

ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ไม่เลือกอาศัยอำนาจอุปถัมภ์เพื่อค้าไม้เถื่อน มักเป็นชาวบ้านทั่วไปที่ไม่สนิทสนมกับนายทุน หรือไม่ได้มีพรรคพวกที่สนิทสนมกับนายทุน นอกจากนี้ ชาวบ้านเหล่านี้คือกลุ่มคนผู้มีทุนในระดับหนึ่งที่ยังพอให้ค้าขายได้ เช่น มีรถยนต์ หรือมีที่ดินเพื่อผลิตสินค้าเกษตรมาจำหน่ายที่ตลาดนัด ตัวอย่างการค้าขายในตลาดนัดของครอบครัวผู้เคยค้าข้าวมีดังนี้

ตัวอย่างแรก คือการเป็นผู้ค้าขายในตลาดของแม่กึ่ง การนำเสนอในบทก่อนหน้าทำให้เห็นว่าแม่กึ่ง คืออดีตผู้ค้าข้าว ที่เริ่มนำข้าวมาขายในช่วงแรก ๆ ตั้งแต่ชุมชนในฝั่งลาวสามารถผลิตข้าวในเชิงพาณิชย์ได้ อย่างไรก็ตามตั้งแต่ช่วงพ.ศ. 2553 ที่การค้าข้าวในหมู่บ้านเริ่มขยายตัวขึ้น และ

การควบคุมสินค้าเริ่มเคร่งครัดขึ้น ผู้ค้าตัวเล็กตัวน้อยเช่นแม่กึ่ง ที่มีกลุ่มค้าข้าวขนาดเล็ก และไม่มีอำนาจท้องถิ่นหนุนหลัง จึงเริ่มไม่สามารถต้านแรงกดดันจากการควบคุมการนำเข้าสินค้าได้ กลุ่มค้าข้าวของแม่กึ่งจึงต้องเลิกนำเข้าข้าวในที่สุด แม่กึ่งจึงหันมาค้าขายในตลาดในชุมชน ทั้งในวันพฤหัสบดีที่เป็นวันปลอดภาษีและในตลาดนัดทั่วไป โดยแม่กึ่งมักจะขายอาหารที่แม่ทำเอง หรือขายพืชผักจากสวนของของแม่กึ่ง รวมทั้งพืชผักหรือผลไม้ที่แม่กึ่งไปรับซื้อมาจากเพื่อนบ้านในชุมชนใกล้เคียงมาแปรรูปแล้วขายที่ตลาด การค้าขายในตลาดช่วยให้แม่กึ่งมีรายได้ให้กับครอบครัวเสริมจากการทำงานของสามีผู้ทำงานรับจ้างรายวัน

กรณีถัดไปคือพ่อเดือนและภรรยาที่เคยร่วมค้าข้าวกับแม่กึ่งแต่ต้องเลิกค้าข้าวไปเนื่องจากเหตุผลเดียวกับแม่กึ่ง พ่อเดือนและภรรยาค้าขายในตลาดนัดเป็นอาชีพหลัก พ่อเดือนมักนำพืชผักสวนครัวจากที่ดินของตน และสินค้าเกษตรอื่น ๆ ที่รับซื้อจากชุมชนอื่น ๆ มาจำหน่ายที่ตลาด นอกจากนี้ภรรยาของพ่อเดือนยังแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และทำอาหารเพื่อจำหน่ายในตลาด ในช่วงที่มีตลาดนัดวันพฤหัสบดี รวมทั้งตลาดนัดช่วงเย็นหรือในช่วงอื่น ๆ อีกด้วย

ส่วนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวที่ถูกจับกุมในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 เช่นแม่น้อยและสามีนั้น ทั้งสองเช็ดหลาบจากการเข้าไปข้องเกี่ยวกับการค้าสินค้าผิดกฎหมาย ทั้งสองจึงไม่ยุ่งเกี่ยวกับการค้าไม้พะยุง แม่น้อยและสามีที่เป็นผู้ค้าขาย กลับเข้าสู่ฐานการค้ารังชีพเดิมเพื่อค้าขายเป็นอาชีพหลัก หลังจากทีทั้งสองได้รับรถคืนมาจากการแล้ว ทั้งสองใช้รถรับซื้อสินค้าเกษตรจากนอกชุมชนเพื่อนำสินค้าเหล่านั้นมาจำหน่ายที่ตลาดนัดต่าง ๆ ในชุมชน ส่วนพ่อดวง อดีตคนขับรถในกลุ่มค้าข้าว นั้น นอกจากจะกลับไปทำนาและใช้ที่ดินของตนเองเพื่อผลิตแล้ว พ่อดวงยังค้าขายในตลาดนัดเป็นรายได้เสริม สินค้าที่พ่อดวงขายมักเป็นสิ่งที่เก็บได้เป็นระยะเวลานาน เช่น ยาสูบ มะขามเปียก โดยพ่อดวงจะเปลี่ยนสินค้าไปเรื่อย ๆ ตามแต่ที่พ่อพอหาได้

ตัวอย่างข้างต้น แสดงการต่อรองเพื่อเข้าถึงการค้าขายแดนโดยการไต่ตลาดนัดเป็นที่ทางหาเลี้ยงชีพของอดีตผู้ค้าข้าว ชาวบ้านกลุ่มนี้ มักเป็นชาวบ้านธรรมดาที่พอมีทุนมากพอที่จะค้าขายในตลาดได้ การที่ตลาดนัดเป็นพื้นที่เปิดที่เจ้าหน้าที่ควบคุมชายแดนละเว้นการบังคับใช้กฎหมาย อาจเปรียบได้เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านบางคนพอจะใช้เพื่อการดำรงชีพได้ เมื่อนำปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาวิเคราะห์ตามกรอบคิดเพื่อทำความเข้าใจการค้าขายแดน จะเห็นว่าการค้าขายในตลาดนัด ยังอยู่ในพื้นที่วัฒนธรรมที่เป็นพื้นที่ปลอดภัยและชาวบ้านสามารถเข้าถึงพื้นที่ตลาดเพื่อแสวงกำไรเล็ก ๆ น้อย ๆ จากการค้าขายได้

5.4 สรุป

การนำเสนอในบทนี้ ว่าด้วยจุดพลิกผันของการค้าข้าวและชายแดนที่บ้าน โบกหินเป็นการนำเสนอปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ณ ชุมชนชายแดนบ้าน โบกหินตั้งแต่กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการควบคุมสินค้าข้าวจากการควบคุมแบบยึดหยุ่น ไปเป็นการปราบปรามและควบคุมอย่างเคร่งครัด การเปลี่ยนแปลงของการกำกับควบคุมสินค้าข้าว นั้น เกิดจากแรงกดดันของสถาบันทางสังคม ได้แก่ สื่อ องค์กรอิสระ พรรคการเมือง กลุ่มคน รวมทั้งประชาชนที่สนใจประเด็นปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับโครงการรับจำนำข้าว ที่ใช้วิธีคิดแบบ container-thinking ในการปิดล้อมการค้าข้าว ทำให้การค้าข้าวข้ามโขงต้องถูกปราบปราม และหยุดตัวลงไปในที่สุด

อย่างไรก็ตาม การสิ้นสุดของการค้าข้าวข้ามโขงในช่วงเวลานี้ นำไปสู่การปรับตัวเกี่ยวกับการดำรงชีพของชาวบ้านอดีตผู้ค้าข้าว วิธีทางในการปรับตัวเพื่อดำรงชีพของพวกเขา ได้แก่ กลับเข้าสู่การใช้ฐานทุนเดิมของตนในการประกอบอาชีพ หรือเลือกปรับใช้ฐานทุนที่มีอยู่และอาศัยอำนาจอุปถัมภ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงเดิมเพื่อประกอบอาชีพการค้าไม้พะยุง ที่ผิดกฎหมาย ร้ายแรงกว่าการค้าข้าวข้ามโขง นอกจากนี้ ชาวบ้านยังสามารถใช้โครงสร้างการจัดการการค้าข้าวเพื่อจัดการการค้าไม้พะยุงต่อไป

ข้อค้นพบเกี่ยวกับการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพของชาวบ้านโบกหินผู้เคยค้าข้าว ที่ผันตัวไปค้าไม้พะยุง แสดงถึงให้เห็นถึงนัยสำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชายแดนและการกำกับควบคุมชายแดน ณ หมู่บ้าน โบกหิน กล่าวคือ การกำกับควบคุมชายแดน ณ หมู่บ้าน โบกหิน ในพื้นที่ของการค้าข้าว ได้รับแรงกดดันจากสถาบันในพรมแดนทางเศรษฐกิจดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้น ส่วนการกำกับควบคุมชายแดนในพื้นที่ของการค้าไม้พะยุง ยังขาดสถาบันในพรมแดนทางชีวภาพที่ให้ความสำคัญในประเด็นสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่แข็งแกร่งพอที่จะกดดันการกำกับควบคุมการค้าไม้พะยุงได้ ดังนั้น จึงอาจทำความเข้าใจปรากฏการณ์ข้างต้นได้ว่าการกำกับควบคุมชายแดนของรัฐไทยมักยึดโยงและให้ความสำคัญกับการควบคุมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางเศรษฐกิจมากกว่าปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากร

วิธีการปรับตัวในการดำรงชีพที่แตกต่างกันหลังจากสมาชิกผู้ค้าข้าวต้องเลิกนำเข้าสินค้าชนิดนี้ ทำให้เราสามารถจำแนกกลุ่มคนในชุมชนบ้าน โบกหินได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรก คือ กลุ่มชาวบ้านที่เป็นคนรวยหรือเป็นนายทุน ที่อาจเข้าสู่ฐานการดำรงชีพเดิม พร้อม ๆ กับการค้าสินค้าข้ามพรมแดนที่ทำกำไรได้มากกว่าการค้าข้าว ดังจะเห็นได้ว่า นายทุนผู้เป็นอดีตหัวหน้ากลุ่มค้าข้าวทุกคนที่ได้กล่าวถึงในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เลือกค้าไม้พะยุงที่เสี่ยงต่อการถูกจับกุมมากกว่า แต่สร้างกำไรและให้ส่วนแบ่งที่มากกว่าการค้าข้าว กลุ่มคนเหล่านี้ คือกลุ่มคนที่มีอำนาจท้องถิ่น ในรูปแบบของอำนาจจากทางการ และอำนาจบารมีที่สะสมจากการระดมแรงงานตั้งแต่เมื่อครั้งที่ค้า

ข้าว นอกจากนี้ ความสนิทสนมกับชาวบ้านผู้มีอำนาจท้องถิ่นยังช่วยให้นายทุนผู้ค้าไม้บางกลุ่มได้อาศัยอำนาจเช่นนี้เพื่อเป็นกำบังจากการถูกกำกับควบคุม โดยกฎหมายให้กับตนเอง

กลุ่มคนกลุ่มที่ 2 คือกลุ่มชาวบ้านตัวเล็กตัวน้อยที่หันไปพึ่งพึ่งอำนาจอุปถัมภ์เพื่อค้าไม้พะยุง ชาวบ้านเหล่านี้เลือกค้าไม้พะยุงเนื่องจากมีความสนิทสนมกับนายทุนของกลุ่ม นอกจากนี้ชาวบ้านเหล่านี้อาจมีทางเลือกในการดำรงชีพที่จำกัด จึงทำให้พวกเขาต้องเลือกค้าไม้พะยุงที่เสี่ยงแต่ให้ผลตอบแทนสูง เพื่อนำรายได้มาเก็บสะสมไว้เพื่อจุนเจือครอบครัวต่อไป จากกรณีการปรับตัวเพื่อดำรงชีพข้างต้น จะเห็นได้ว่าชาวบ้านธรรมดาที่หันไปค้าไม้พะยุงคือชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกิน ทำให้พวกเขาไม่มีอาชีพที่จะสร้างรายได้ที่แน่นอน และเนื่องจากพวกเขาใช้แรงงานรับจ้างทั่วไปเป็นหลัก การค้าไม้พะยุงจึงเป็นอีกโอกาสในการทำงานที่อาจไม่ต่างจากการรับจ้าง สิ่งที่แตกต่างคือค่าตอบแทนสูงกว่าการทำอาชีพอื่น ๆ พวกเขาเหล่านี้จึงต้องหันมาพึ่งพึ่งอำนาจอุปถัมภ์เพื่อเข้าร่วมทำงานกับกลุ่มผู้ค้าไม้พะยุง

นอกจากนี้ ในกลุ่มที่ 3 คืออดีตผู้ค้าข้าวอีกกลุ่มที่เป็นชาวบ้านธรรมดาที่ไม่เลือกพึ่งพานายทุน แต่เลือกใช้พื้นที่ตลาดนัดชายแดนเพื่อค้าขาย ร่วมกับการทำงานอื่น ๆ เพื่อหาเลี้ยงชีพ กลุ่มชาวบ้านอดีตผู้ค้าข้าวเหล่านี้ คือชาวบ้านที่พอมีทางเลือกอื่น ๆ ในการดำรงชีพ เช่น มีที่ดินที่สามารถผลิตสินค้าเกษตรเพื่อจำหน่ายในตลาดนัด หรือเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการแปรรูปสินค้าหนึ่ง ๆ ที่ตนเองขาย นอกจากนี้ พวกเขายังมีรถยนต์หรือยานพาหนะที่ใช้เดินทางเพื่อรับซื้อสินค้าจากนอกชุมชน และขนส่งสินค้ามาขายในตลาดนัด ชาวบ้านกลุ่มนี้ค้าขายในพื้นที่ที่ปลอดภัยการบังคับใช้กฎหมายเพื่อให้พอมีกำไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เพียงพอต่อการดำรงชีพ

ความแตกต่างในวิธีการปรับตัวของกลุ่มอดีตผู้ค้าข้าวทั้งสามกลุ่มนี้ คือภาพสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการปรับตัวของชาวบ้านชายแดนที่มีฐานทุนที่แตกต่างกัน สำหรับคนรายผู้เป็นนายทุนนั้น พวกเขาอาจต้องการค้าขายในพื้นที่ชายแดนต่อไปโดยการสร้างกำไรที่มากขึ้น พวกเขาจึงเลือกค้าไม้พะยุงที่อาจเสี่ยงต่อการถูกจับกุมมากกว่า แต่พวกเขาสามารถต่อรองและหลบเลี่ยงการถูกจับกุมได้โดยอาศัยอำนาจอุปถัมภ์จากนอกพื้นที่ ส่วนชาวบ้านที่มีทางเลือกในการดำรงชีพที่จำกัดอย่างคนจนผู้ไร้ที่ดินทำกินนั้น พวกเขาเลือกที่จะเป็นแรงงานในกลุ่มผู้ค้าไม้ของนายทุนเพื่อให้มีอาชีพและมีรายได้เข้ากระเป๋าต่อไป สำหรับอดีตผู้ค้าข้าวบางคนนั้น พวกเขา กลับเลือกใช้พื้นที่ตลาดนัดเพื่อค้าขาย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ปลอดภัยจากการบังคับใช้กฎหมายที่พวกเขาพอสามารถค้ากำไรได้อย่างไร้ความกังวลจากอำนาจกฎหมายของทางการ